

А. М. Демчук*

ЗБЕРІГАННЯ НА ТОВАРНОМУ СКЛАДІ ЗІ ЗНЕОСОБЛЕННЯМ

Важливе значення для розвитку будь-якої національної правової системи є розвиток та вдосконалення регулювання певного виду відносин, системний підхід до вирішення проблем та запозичення позитивного іноземного досвіду. Прийняття 16 січня 2003 року Цивільного кодексу України¹ (далі — ЦК України) дало поштовх для розвитку власної правової системи та наблизило її до вимог світової системи приватного права. ЦК України закріпив регулювання нових видів договорів, що було продиктоване потребами економічного обороту та розвитку договірних зобов'язань. А саме в ЦК України закріплені нові положення щодо регулювання зберігання речей, визначених родовими ознаками, що зумовлює необхідність аналізу цих положень, оскільки все це має істотне значення для правильного й однозначного застосування норм ЦК України.

В Україні питання розвитку договору зберігання певною мірою досліджувалися у працях Е. М. Грамацького², В. В. Луця, а також деяких інших авторів. Дослідженням правового регулювання договору зберігання на товарному складі у Російській Федерації приділено значно більше уваги, зокрема ним займалися такі вчені як М. І. Брамінський, А. С. Коломацька, І. В. Кравченко³, Н. О. Новокшопова⁴ та ряд інших дослідників.

Однак регулювання відносин зберігання речей, визначених родовими ознаками, поки що залишається мало дослідженим серед науковців. Між тим, з 1 січня 2004 року вступили в дію новий Цивільний та Господарський кодекси України, в яких містяться також норми щодо зобов'язань з іррегулярного зберігання, які вимагають глибокого наукового аналізу з метою виявлення їх регулятивного змісту та напрацювання певних рекомендацій для застосування цих норм на практиці. А відтак дослідження правового механізму регулювання даних відносин є надзвичайно необхідними та актуальними як для правової науки, так і для практики.

Метою цієї статті є: визначення відмінностей між регулярним і іррегулярним зберіганням, дослідження особливостей правового регулювання “зберігання речей, визначених родовими ознаками (іррегулярного зберігання)”, а також його місця у відносинах зберігання на товарному складі.

Важливою для характеристики об'єкта договору складського зберігання є поділ речей на індивідуально визначені і визначені родовими ознаками. Привласнена їм ще в римському праві назва іррегулярного зберігання відразу ж підкреслила їх “неправильність”, “незвичність”. Адже на зберігання на товарний склад разом з товарами з індивідуальними ознаками можуть також передаватись товари, визначені родовими ознаками. Суб'єкти господарювання, що здійснюють підприємницьку діяльність у сфері торгівлі подібними товарами (зерном, овочами,

© Демчук А. М., 2007

* аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

¹ ОВУ. — 2003. — № 11. — Ст. 461.

² Грамацький Е. М. Договір зберігання у цивільному праві: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2004. — 20 с.

³ Кравченко І. В. Договір хранения на товарном складе: проблемы регулирования, квалификации и применения: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Моск. ун-т МВД РФ. — М., 2004.

⁴ Новокшопова Н. А. Договор хранения на товарном складе: гражданско-правовой и административно-правовой аспекты: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14, 12.00.03 / Моск. акад. МВД РФ. — М., 2002.

нафтою), але не мають при цьому власних складських площ, завжди зацікавлені в забезпеченні зберігання продукції, що належить їм, в спеціалізованих складах — елеваторах, нафтосховищах, овочебазах.

При цьому умови зберігання товарів можуть бути різними. Якщо товари, що належать покладавцю, наприклад, зерно, наперед упаковані покладавцем, і ця тара маркована, йдеться про індивідуалізацію товарів, тобто товар наділений тільки йому властивими ознаками, що вирізняють його з-поміж інших однорідних товарів. Після закінчення терміну зберігання товарний склад зобов'язаний повернути покладавцеві саме ті товари (те саме зерно), які були передані останнім на зберігання.

Якщо ж за умовами договору складського зберігання товари одного власника поміщаються в те ж приміщення, де вже знаходяться на зберіганні аналогічні товари, що належать іншій особі, і змішуються з останніми, відбувається знеособлення товарів. Зберігання на таких умовах іменується “зберіганням із знеособленням” або “ірегулярним зберіганням”.

Покладавцю в цьому випадку після закінчення терміну зберігання повертаються вже не ті товари, які спочатку були поміщені ними на склад, а товари того ж роду, якості і в такій же кількості.

Відмінність між звичайним (регулярним) і ірегулярним зберіганням полягає в тому, що в першому випадку належне виконання договору виявляється в поверненні тієї ж речі, а при ірегулярному заміна відбувається в режимі “відступного” способу припинення зобов'язання, який здійснюється відповідно до ст. 600 ЦК України.

Відповідно до ст. 941 ЦК України зберігання із знеособленням, або зберігання товару визначеного родовими ознаками на загальних підставах допускається за згодою покладавця. При цьому § 1 глави 66 ЦК України містить загальні положення про зберігання та закріплює можливість застосування такого способу зберігання. Це означає, що зберігання із знеособленням може застосовуватися не тільки при складському зберіганні, але і при інших видах зберігання. Проте на практиці зберігання із знеособленням застосовується в основному саме в області зберігання на товарному складі. Такий висновок підтверджується нормою ст. 958 ЦК України, в якій передбачено право товарного складу розпоряджатися переданими йому на зберігання товарами, якщо це впливає із закону, інших правових актів або договору. Особливості такого виду зберігання обумовлюються великою кількістю товарів, що передаються на склади для зберігання, необхідністю забезпечення їхнього правильного приймання, зберігання та видачі покладавцям, а також дотримання інших умов, пов'язаних зі зберіганням⁵.

Спеціальним законодавчим актом, що регулює відносини зберігання, є Закон України “Про зерно та ринок зерна в Україні”⁶. Цей Закон визначає не лише державну політику щодо розвитку ринку зерна як пріоритетного сектора економіки агропромислового комплексу України, але і спрямований на створення правових, економічних та організаційних умов конкурентоспроможного виробництва і формування ринку зерна, а також особливості правового регулювання зберігання зі знеособленням. Ще один спеціальний нормативний акт, що регулює правовідносини, пов'язані з правовим регулюванням обігу простих

⁵ Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у двох частинах / Керівник авт. кол. та відповід. ред. А. С. Довгерт, Н. С. Кузнєцова. — К.: Юстиніан, 2006. — Частина 2. — С. 510.

⁶ ОВУ. — 2002. — № 31. — Ст. 1446.

і подвійних складських свідоцтв під час зберігання товарів на товарних складах — Закон України “Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва”⁷ приділяє увагу знеособленому зберіганню в контексті оформлення, видачі та погашення складських свідоцтв при іррегулярному зберіганні.

Речі, передані на іррегулярне зберігання, знеособлюються (оскільки вони є замінними), і зберігачеві надається право розпоряджатися ними. Право товарного складу розпоряджатися товарами, що зберігаються, може виникнути саме у випадку іррегулярного зберігання, оскільки інакше склад зобов’язаний буде повернути власнику саме ті товари, які були передані на зберігання, а тому він не може розпоряджатися цими товарами. Однак у такому разі до відносин сторін застосовуються положення про договір позики, а час та місце повернення товарів мають визначатися у договорі згідно з вимогами до договорів зберігання.

Межу між звичайним і іррегулярним зберіганням прийнято позначати, беручи до уваги властивості речей, що дозволяє здійснити їх поділ на індивідуально-визначені і такі, що володіють родовими ознаками. В той час, коли предметом звичайного зберігання є речі індивідуально-визначені, іррегулярне зберігання можливе лише відносно речей з родовими ознаками. Проте вказана точка зору потребує, на наш погляд, уточнення. В зв’язку з цим доцільно звернутись до ст. 423 ЦК УРСР 1963 року — прямої попередниці ст. 941 ЦК України. У першій дуже вдало була звернена увага на те, що об’єктом іррегулярного зберігання є не просто речі, що володіють родовими ознаками, а саме “речі, визначені в договорі родовими ознаками”. Законодавець явно акцентував увагу на тому, що родовою є річ (товар), яка визначена такою у відповідному договорі. Таким чином, зберігання стає іррегулярним не тому, що річ належить до родових, а лише як наслідок того, що зміст договору передбачає можливість зберігача замінювати передані речі. Вся суть у тому, що договір складського зберігання нехтує в таких випадках тими індивідуальними ознаками, які можуть бути властиві предмету договору. І навпаки, при звичайному зберіганні обов’язковою є індивідуалізація предмета договору⁸.

З викладених позицій стає зрозумілим, чому у ст. 941 ЦК України встановлена вимога, що іррегулярний характер зберігання носить лише “у випадках прямо передбачених договором зберігання”.

При всьому широкому розповсюдженні іррегулярного зберігання в товарному обороті і дотепер немає єдності в питанні про те, хто повинен вважатися в таких випадках власником речей, що зберігаються. І це при тому, що дане питання є ключовим, від якого залежить зміст відносин, що складаються між учасниками при іррегулярному зберіганні.

Практично йдеться про три можливі варіанти вирішення даного питання:

- 1) передача речей на знеособлене зберігання означає перехід їх у власність зберігача;
- 2) речі, передані одним покладавцем, разом з речами, одержаними від інших покладавців, стають їх спільною частковою власністю;
- 3) передані речі при іррегулярному зберіганні, подібно до зберігання звичайного, передаються покладавцем зберігачеві тільки у володіння, а значить, їх власником продовжує залишатися покладавець.

У період, який передував прийняттю чинного ЦК, розгорнулася досить широка дискусія з цієї проблеми. Виявилися прихильники всіх трьох варіантів. При цьому

⁷ ОВУ. — 2005. — № 2. — Ст. 66.

⁸ Брагинский М. И. Договор хранения. — М.: Статут, 1999. — С. 78-86.

частина учасників дискусії не тільки обґрунтовувала свою позицію, але і приводила аргументи проти тих, хто її не розділяв.

Прихильником першої точки зору був зокрема О. С. Іоффе. Він вказував на те, що “якщо хто-небудь повинен повернути не ті ж самі речі, а їх еквівалент, вже один цей факт доводить те, що особа володіє правом вимоги, але не правом власності. І якщо поклажодавець виступає в цих відносинах як носій права вимоги, то слід визнати зберігача власником зданого на зберігання майна”⁹.

Другу точку зору обґрунтовував С. Н. Ландкоф. Він підкреслював: “Переданий на зберігання товар не стає власністю складу. За борги складського підприємства не можуть підлягати опису товари, передані складу на зберігання”¹⁰. М. Г. Масевич приходить до висновку, що “при іррегулярному зберіганні виникає спільна часткова власність всіх поклажодавців і втрати при випадковій загибелі переданого на зберігання майна повинні розподілятися між собою пропорційно кількості зданих речей, якщо інше не передбачене договором зберігання”¹¹. А це означає, що на товарний склад покладається відповідальність за втрату, недостачу або пошкодження речей, прийнятих на зберігання. Тим самим він повинен нести ризик випадкової загибелі майна, що зберігається.

Третю точку зору обґрунтувала М. В. Зімелєва. Можна виділити, зокрема, те, що “управління майном здійснюється товарним складом на основі доручення, яке витікає з договору поклажі...”¹². На її думку, “в подібних випадках у власника товару виникає не спільна часткова власність на весь запас товарів даного сорту, які знаходяться на товарному складі, а власність на частку цього запасу. Розпорядження загальним запасом не можливе: кожен господар самостійно розпоряджається кількістю товарів того ж сорту”¹³, що належить йому.

Підсумовуючи вище викладене, можна прийти до наступного висновку: при іррегулярному зберіганні, так само як і при звичайному, зберігач вступає в правовідносини з поклажодавцями, однак у той же час ніяких юридичних зв'язків між поклажодавцями не виникає.

А тому найбільш вдалою є позиція прихильників останнього, третього варіанта, який відповідає природі відносин при іррегулярному зберіганні: поклажодавець залишається власником переданої на зберігання речі. Поклажодавець, передаючи речі на зберігання, не переслідує мету передачі майна у власність, а тільки в тимчасове володіння і в особливих випадках користування. Інші законні підстави для передачі права власності на товар зберігачеві, на наш погляд, відсутні. А особливий порядок повернення товарів з іррегулярного зберігання обумовлений його властивостями.

Можливість використання сторонами зберігання із знеособленням приводить також до виникнення наступних спірних питань, які вже неодноразово були предметом дискусій серед цивілістів.

Перше питання викликає інтерес з погляду практики відносин товарного складу і поклажодавця. Йдеться про ступінь ідентифікації товарів в договорі при укладенні договору іррегулярного зберігання. Об'єктом зберігання із знеособленням, відповідно, були речі, які визначались родовими ознаками. Однак, на думку М. В. Зімелєвої, дане визначення вимагає уточнення, а саме: “об'єктом знеособлення є товар “того ж сорту”, а не роду”.

⁹ Іоффе О. С. Обязательственное право. — М., 1975. — С. 498.

¹⁰ Ландкоф С. Н. Торговые сделки. — Х., 1929. — С. 231.

¹¹ Комментарий к Гражданскому кодексу РФ, части второй (постатейный) / Под ред. О. Н. Садикова. — М.: Норма, 1997. — С. 472.

¹² Зимелєва М. В. Поклажа в товарных складах. — М.: Ф. изд., 1927. — С. 44.

¹³ Там же. — С. 49.

Речі однакового сорту узагальнюються не поняттям родових речей, а відмінним від нього поняттям речей заміних. Поняття роду включає дуже широкі категорії предметів, для того щоб між ними могла існувати якісна тотожність і еквівалентність, що є необхідними передумовами заміності¹⁴.

Подібне зауваження є справедливим з практичної точки зору — зерно в цілому, як продукт, є річчю, яка визначається родовими ознаками, проте між собою розрізняється по сортах.

Проте уточнення в цій частині відповідних правових норм очевидно все одно не забезпечить повністю захист інтересів покладавця. Продукція одного і того ж сорту (наприклад, окремі види овочів) може відрізнятися за іншими ознаками, наприклад, за розміром. Крім того, поняття “сорт” не застосовується до деяких товарів, наприклад, до нафти.

Викладене дозволяє зробити висновок: особливість зберігання зі знеособленням викликана особливим об’єктом зберігання саме речей, визначених родовими ознаками. Відмінність між звичайним (регулярним) і іррегулярним зберіганням полягає в тому, що в першому випадку належне виконання договору виявляється в поверненні тієї ж речі, а при іррегулярному відбувається заміна в режимі “відступного” способу припинення зобов’язання. Отже, у разі укладення договору зберігання із знеособленням для забезпечення інтересів покладавця в договорі потрібно оптимально чітко встановити, продукцію якого роду, сорту і з якими якісними характеристиками повинен повернути товарний склад. При укладенні договору зберігання із знеособленням у товарного складу виникає обов’язок повернути покладавцеві ту ж кількість товару тієї ж якості. А обов’язок повернення речей того ж роду і якості обумовлений характером і природою даного виду товару. Зберігання зі знеособленням становить невід’ємну частину договору зберігання на товарному складі.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 8 від 14 грудня 2006 року)*

¹⁴ Там же. — С. 37.